

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.5>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАРАНОСТІ ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

Книженко О.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0003-2220-2394*

Погорецький М.М.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0003-2888-0911*

Книженко О.О., Погорецький М.М. Актуальні питання караності ведення агресивної війни.

У статті здійснено комплексне дослідження проблем караності ведення агресивної війни в контексті новітніх змін кримінального законодавства України та міжнародно-правових стандартів покарання за злочини проти миру й безпеки людства. Визначено, що однією з ключових проблем криміналізації агресивної війни є встановлення адекватної, пропорційної та справедливої кримінально-правової санкції, яка відповідає б характеру й тяжкості цього злочину. Автором проаналізовано еволюцію санкцій ст. 437 КК України, зокрема новели Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX, яким запроваджено більш суворі межі покарання, у тому числі довічне позбавлення волі. Встановлено, що попри посилення санкції, чинна редакція статті 437 КК України залишається неповністю узгодженою з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Кампальських поправок 2010 р., які передбачають позбавлення волі до 30 років або довічне ув'язнення лише у виняткових випадках.

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми та виявлено, що питання структури санкцій, принципів їх конструювання і диференціації покарання за злочин агресії у вітчизняній доктрині опрацьовано недостатньо. На підставі судової статистики 2015–2024 рр. доведено, що застосування статті 437 КК України має поодинокий характер, а заходи кримінально-правового впливу до юридичних осіб у справах цієї категорії взагалі не застосовувалися. Особливу увагу приділено аналізу постанови Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 р., якою визначено, що суб'єктом злочину агресії може бути лише особа, здатна фактично здійснювати керівництво політичними чи військовими діями держави. Це рішення усунуло колізії у тлумаченні складу злочину й наблизило українську судову практику до міжнародних підходів.

Окремо розглянуто положення контрольного тексту проекту Кримінального кодексу України станом на 15 жовтня 2025 р., де злочин агресії (ст. 11.3.1) визначено відповідно до формули Римського статуту, а санкцію диференційовано за ступенем тяжкості злочину (16–30 років або довічне позбавлення волі).

У результаті дослідження сформульовано висновок про необхідність перегляду санкції ст. 437 КК України у напрямі її гармонізації з міжнародними стандартами пропорційності та справедливості. Запропоновано розширити систему покарань, передбачивши можливість додаткових санкцій – штрафу, конфіскації майна, позбавлення спеціального або військового звання. Підкреслено, що реформа норми про злочин агресії має враховувати не лише зміст складу злочину, а й систему покарань, установлену Римським статутом, що дозволить підвищити ефективність національної кримінальної політики та зміцнити принцип невідворотності відповідальності за злочини проти миру.

Ключові слова: злочин агресії, Римський статут, кримінальна відповідальність, злочини проти людства, міжнародне гуманітарне право, санкція.

Knyzhenko O.O., Pohoretskyi M.M. Current issues of criminal liability for waging an aggressive war.

The article presents a comprehensive scholarly analysis of the challenges associated with establishing criminal liability for waging an aggressive war in light of recent amendments to Ukrainian criminal

legislation and contemporary international legal standards governing accountability for crimes against peace and the security of humankind. Particular attention is given to the problem of determining an adequate, proportionate, and equitable sanction that would appropriately reflect the gravity and social danger of the crime of aggression.

The study traces the evolution of sanctions under Article 437 of the Criminal Code of Ukraine, with special consideration of the amendments introduced by the Law of Ukraine of 9 October 2024 No. 4012-IX, which significantly increased the severity of penalties, including the introduction of life imprisonment. Despite these amendments, the authors note that the current version of Article 437 remains only partially harmonized with the Rome Statute of the International Criminal Court and the 2010 Kampala Amendments, which provide for imprisonment of up to 30 years or life imprisonment strictly in exceptional circumstances.

The article reviews the state of academic research on the issue and demonstrates that Ukrainian legal doctrine has not yet developed a sufficiently detailed theoretical basis for constructing sanctions, differentiating punishment, or determining the internal structure of liability for aggression. Based on judicial statistics for 2015–2024, the authors show that prosecutions under Article 437 have been rare, while criminal liability measures against legal entities have not been applied at all in this category of cases.

Particular emphasis is placed on the landmark judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of 28 February 2024, which clarified that the perpetrator of the crime of aggression can only be a person possessing the actual ability to direct the political or military actions of the State. This decision eliminated doctrinal inconsistencies and aligned Ukrainian judicial practice more closely with international standards on the leadership element of the crime of aggression.

The article further examines the consolidated text of the Draft Criminal Code of Ukraine as of 15 October 2025, where the definition of aggression (Art. 11.3.1) reflects the formula of the Rome Statute, and the sanction is differentiated according to the gravity of the offence (16–30 years' imprisonment or life imprisonment).

The authors conclude that revising the sanction of Article 437 of the Criminal Code of Ukraine is necessary to ensure its full harmonization with international principles of proportionality, fairness, and effectiveness. They propose expanding the system of penalties to include additional sanctions such as fines, confiscation of property, and deprivation of special or military rank. The article argues that reform of the provision on the crime of aggression should consider not only the substantive elements of the offence but also the system of penalties envisaged by the Rome Statute, which would contribute to strengthening national criminal policy and ensuring the inevitability of liability for crimes against peace.

Key words: crime of aggression; Rome Statute; criminal liability; crimes against humanity; international humanitarian law; sanction.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем, пов'язаних із криміналізацією будь-якого діяння, є встановлення належної кримінально-правової санкції за злочин. Особливої уваги заслуговує питання встановлення кримінально-правових санкцій саме за ведення агресивної війни, відповідальність за яке передбачено ч. 2 ст. 437 КК України. Цей склад злочину є одним із найтяжчих за своєю природою, адже йдеться про фактичне здійснення збройної агресії, що призводить до масштабних людських жертв, руйнування інфраструктури та порушення міжнародного правопорядку. Санкція зазначеної норми була змінена у 2024 році. Зокрема законодавець встановив більш суворе покарання. З огляду на міжнародний характер та суспільну небезпечність цього діяння, санкція повинна бути не лише формально визначеною, а й такою, що реально забезпечує ефективне покарання винних осіб та запобігає новим злочинам. Проте сучасна правова доктрина та законодавча практика стикаються з низкою складнощів: від відсутності єдиного підходу до структури санкції до труднощів з її пропорційним співвідношенням до ролі особи у злочині. Враховуючи зазначене, а також необхідність розгляду питання щодо застосування інших заходів кримінально-правового характеру за ведення агресивної війни, є потреба як в аналізі нововведеної норми, так і в цілому покарання за ведення агресивної війни.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз законодавчих новел, спрямованих на встановлення більш суворої кримінальної відповідальності за ведення агресивної війни, а також дослідження загальних проблем караності цього діяння з метою формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідної кримінально-правової норми.

Стан опрацювання проблематики. Попри те, що норма ч. 2 ст. 437 КК України формально імплементує міжнародно-правову заборону агресії, питання пропорційності, індивідуалізації та ефективності покарання за цей злочин залишаються слабко розробленими. Переважно увага дослідників приділяється розробленню загальних проблем кримінальної відповідальності та кваліфі-

кації злочинів агресії. У науковій літературі глибоко досліджено питання суб'єкта злочину агресії, історичному аспекту кримінальної відповідальності за цей злочин, відповідності норм кримінального законодавства в цій частині положенням Римського статуту, питанням механізму притягнення винних до відповідальності, аналізу ролі органів міжнародного кримінального правосуддя. Навіть сучасні наукові публікації, які присвячені питанню покарання за злочин агресії не розкривають проблем встановлення кримінально-правової санкції за ст. 437 КК України [1; 2]. З огляду на зазначене, питання структури санкцій, принципів їх формування, диференціації міри покарання за злочин, передбачений ч. 2 ст. 437 КК України, залишаються слабо опрацьованими як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. У зв'язку з цим, є потреба в системному дослідженні саме питання караності ведення агресивної війни, адже від цього залежить ефективність національної кримінальної політики.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, санкції обох частин ст. 437 КК України були відносно недавно змінені. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року, встановлено більш суворі межі та види покарань [3]. До зміни закону санкція ч. 1 ст. 437 КК України передбачала покарання у виді позбавлення волі від семи до дванадцяти років, а санкція ч. 2 ст. 437 КК України – від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі. Після внесення зазначених змін у санкції першої із відзначених норм передбачено від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі, а у другій – від дванадцяти до п'ятнадцяти років та довічне позбавлення волі.

Слід наголосити, що визначення виду та розміру покарання є невід'ємно пов'язаним із принципом справедливості, який становить одну з фундаментальних засад правового регулювання. З огляду на те, що суспільний розвиток зумовлює трансформацію уявлень про зміст і прояви справедливості, проблема караності кримінальних правопорушень потребує постійного наукового переосмислення та оновленого аналізу.

У цьому контексті однією з найбільш дискусійних та водночас недостатньо досліджених у вітчизняній кримінально-правовій доктрині залишається проблема караності ведення агресивної війни. В умовах широкомасштабної збройної агресії проти України необхідність визначення ефективних, пропорційних та обґрунтованих заходів кримінально-правового впливу на осіб, причетних до розв'язування або ведення агресивної війни, набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного значення.

Злочин агресії традиційно належить до так званих *core crimes* міжнародного кримінального права нарівні з геноцидом, злочинами проти людяності та воєнними злочинами. Варто відзначити, що окрім ст. 437 у КК України передбачено також ст. 436, яка встановлює покарання за пропаганду війни. Зміст цієї норми охоплює публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із такими закликами. За ці дії законодавець передбачив можливість призначення покарання у виді виправних робіт на строк до двох років або пробачіного нагляду на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. Ця норма є суміжною з нормою про злочин агресії. Тому, досліджуючи питання караності ведення агресивної війни, необхідно враховувати положення суміжних норм задля досягнення реалізації принципу справедливості.

Аналіз практики застосування статті 437 КК України свідчить про те, що протягом тривалого часу зазначена кримінально-правова норма фактично не реалізовувалася у судовій практиці. Ситуація зазнала істотних змін після початку збройної агресії російської федерації проти України у 2014 році. Згідно з офіційними даними судової статистики (Форма № 6, що відображає кількість засуджених осіб), до 2015 року випадки засудження за ст. 437 КК України були відсутні. У подальші роки кількість осіб, притягнених до кримінальної відповідальності за цей злочин, була незначною, але стала фіксуватися на регулярній основі. Зокрема, засуджено:

- у 2015 році 2 особи за ч. 2 ст. 437 КК України;
- у 2016 році 7 осіб за ч. 2 ст. 437 КК України;
- у 2017 році 2 особи за ч. 2 ст. 437 КК України;
- у 2018 році 7 осіб за ч. 2 ст. 437 КК України;
- у 2019 році 2 особи за ч. 1 ст. 437 КК України;
- у 2020 році 4 особи за ч. 2 ст. 437 КК України;
- у 2024 році 2 особи за ч. 2 ст. 437 КК України [4].

Нечисленна судова практика оголила наявні недоліки правової норми. Зокрема, відсутність у ст. 437 КК України прямої вказівки, хто саме може нести відповідальність за агресію, спричинила гостру дискусію з приводу суб'єкта злочину. Вчені широко обговорювали питання щодо неможливості притягнення до відповідальності рядових учасників збройного конфлікту з боку агресора

за ст. 437 КК [5; 6; 7; 8]. Зазвичай злочин агресії розглядається як такий, що властивий лише вищому керівництву держави.

Через таку колізію в Україні виникла потреба офіційного тлумачення ст. 437 КК. Кульмінацією став розгляд Великою Палатою Верховного Суду виключної правової проблеми щодо визначення суб'єкта злочину агресії. У Постанові Великої Палати ВС від 28.02.2024 р. було однозначно вирішено, що «діяння, визначені у ст.437 КК України, здатні вчиняти лише особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями держави або керувати ними та/або істотно впливати на відповідні процеси» [9]. Інакше кажучи, суб'єктом злочину агресії може бути тільки особа, яка займає положення, еквівалентне поняттю «leader» у міжнародному праві – тобто високопосадовець, здатний контролювати державну політику чи військові операції. Верховний Суд прямо зазначив, що таке тлумачення повністю відповідає нормам міжнародного права, зокрема положенням Римського статуту. Цим було усунуто розбіжності: кваліфікація дій «рядових» учасників війни за ст.437 КК України визнана помилковою.

Це чітко відображено у визначенні злочину агресії, даному в Кампальських поправках до Римського статуту 2010 р., де йдеться про діяння особи, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії. Україна ратифікувала ці поправки 21 серпня 2024 року й набрали вони чинності з 25 жовтня 2025 року [10]. Отже, з набранням чинності зазначених норм, можна вважати, що питання щодо суб'єкта злочину агресії на законодавчому рівні вирішено.

Практична реалізація зазначених норм наштовхнулася на юрисдикційні обмеження, пов'язані з проблемою імунітету від відповідальності для керівництва держав, що не приєдналися до Римського статуту. Якраз така ситуація склалася з агресією РФ проти України, оскільки держава-агресор не є учасницею Статуту і не підпорядковується його нормам. Цей виклик спонукав міжнародну спільноту шукати альтернативні механізми притягнення до відповідальності за агресію.

Оцінюючи караність ведення агресивної війни, варто згадати про розроблений контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України станом на станом на 15.10.2025 року, в якому норми про злочини проти миру і міжнародної безпеки суттєво оновлено. Зокрема, розділ 11.3 проєкту КК України присвячено злочину агресії і прямо імплементує формулювання Римського статуту. У ст. 11.3.1 проєкту («Злочин агресії») передбачено, що за цей злочин відповідає особа, яка маючи можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність чинила наступні дії:

- 1) спланувала акт агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабами становить явне порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй, якщо у подальшому такий акт відбувся,
- 2) підготувала такий акт, якщо у подальшому він відбувся,
- 3) розв'язала (ініціювала) такий акт, якщо у подальшому він відбувся,
- 4) здійснила такий акт. Вчинення будь-якої з перелічених альтернативних дій кваліфікується як злочин агресії [11]. Важливо, що проєкт ККУ включає всі елементи, погоджені в Кампалі: обмеження кола винних осіб лише тими, хто належить до вищого керівництва держави, та вимогу фактичного здійснення акту агресії для відповідальності за підготовчі форми (планування чи підготовки). Покарання за злочин агресії в цьому проєкті визначено через систему ступенів тяжкості злочину – злочин агресії віднесено до найвищого 9 ступеня тяжкості (що, згідно з пропонованими санкціями, передбачає строкове ув'язнення від 16 до 30 років або довічне ув'язнення).

Важливо, що у диспозиції ст.11.3.1 проєкту всі альтернативні дії (планування, підготовка, ініціювання, здійснення акту агресії) поставлені в один ряд без поділу на різні частини статті. Це означає, що будь-яка участь у реалізації акту державної агресії на вищому рівні (від планування до виконання) тягне однакову кваліфікацію як злочин агресії. Таке рішення узгоджується з підходом МКС, де всі ці дії теж охоплені єдиним складом злочину агресії.

Окрім власне злочину агресії, проєкт пропонує окремо криміналізувати дії, пов'язані з пропагандою агресії. Так, ст. 11.3.2 «Пропаганда акту агресії» встановлює відповідальність за публічні заклики до агресії, розповсюдження матеріалів із такими закликами або вихваляння (глорифікацію) акту агресії. Подібний склад націлений на тих осіб, що сприяють розв'язанню агресивної війни на ідеологічному чи інформаційному рівні. Його наявність узгоджується з міжнародною тенденцією засудження пропаганди війни: нагадаємо, що ще Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 20) зобов'язує держави забороняти пропаганду війни законом. Проєкт КК У пропонує встановити за пропаганду агресії покарання середньої тяжкості (злочин 7 ступеня тяжкості, що орієнтовно відповідає покаранню до 10 років позбавлення волі).

Отже, помітно, що до вже відомих форм (публічні заклики, розповсюдження матеріалів) додається ще вихваляння чи глорифікація акту агресії. Це враховує сучасні реалії інформаційної

війни, коли агресія може виправдовуватися або возвеличуватися пропагандою. Санкція (7-й ступінь) є менш суворою, ніж за саму агресію, але все одно відносить це діяння до тяжких злочинів. Для порівняння, чинна ст. 436 КК України передбачає максимум 3 роки позбавлення волі, тоді як 7-й ступінь у проєкті КК означатиме наявність строкового ув'язнення від 10 до 13 років. Отже, проєкт КК України передбачає більш сувору відповідальність за інформаційну підтримку агресії.

Також варто відзначити, що у згаданому проєкті термін «акт агресії» використовується замість фрази «агресивна війна або військовий конфлікт», що усуває критику на адресу редакції ст. 437 КК України (де словосполучення «агресивна війна чи військовий конфлікт» могло породжувати хибне тлумачення, ніби агресія може стосуватися внутрішнього конфлікту). Велика Палата ВС у 2024 р. також підкреслила, що агресія можлива лише щодо іншої держави, тобто є різновидом міжнародного збройного конфлікту. Тому проєкт обґрунтовано вилучає згадку про «військовий конфлікт», залишаючи лише термін «акт агресії».

У цілому, положення про злочин агресії в проєкті нового КК України демонструють прагнення повністю адаптувати національне законодавство до норм міжнародного кримінального права. Фактично, пропонується закріпити в законі України ті ж підходи, що містяться в Римському статуті, але із доповненням складу злочину агресії нормами про інформаційне сприяння агресії (пропаганду).

Зважаючи на надзвичайну шкоду, яку приносить агресивна війна (тисячі людських жертв, руйнування, довгострокові наслідки), покарання за злочин агресії повинно бути співрозмірним його наслідкам. Нині, як вже зазначалося, в Україні санкція ч. 2 ст. 437 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі. Ця норма є недостатньо суворо порівняно з санкціями, які визначено у Римському статуті. З огляду на зазначене, цілком обґрунтовано виникає питання про справедливість вітчизняної кримінально-правової норми.

Україна, ратифікувавши Римський статут, має переглянути не тільки норми кримінального законодавства щодо визначення ознак цього злочину, а й стосовно покарання винних осіб.

Згідно зі ст. 77 Римського статуту у разі вчинення злочину агресії передбачено позбавлення волі до 30 років, або довічне позбавлення волі. При цьому робиться застереження про те, що довічне позбавлення волі можливе в тих випадках, коли це виправдано особливо тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами особи, визнаної винною. Також ця норма визначає, що на додаток до позбавлення волі може призначено штраф, або конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих безпосередньо або опосередковано в результаті злочину, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін[12].

Українському законодавцеві варто переглянути санкції в бік їх посилення та урахування додаткових видів покарань. Так українське законодавство не тільки наблизиться до вже ратифікованих положень Римського статуту, але й забезпечить реалізації основоположних принципів права, серед яких особливе місце займає принцип справедливості. Не можна вважати вітчизняні норми справедливими коли вони не відповідають караності цих злочинів, яка закладена в Римському статуті. Це означає, що міжнародна спільнота визнає, що злочин агресії має тягнути за собою набагато суворішу відповідальність. І з цими положеннями Україна погоджується, оскільки ратифікувала Римський статут, однак й до сьогодні санкції ст. 437 КК України залишаються такими, що не відповідають ратифікованим положенням. Вдосконалюючи покарання за ведення агресивної війни, українському законодавцеві необхідно розглянути питання щодо конструювання кумулятивних санкцій, що також сприятиме реалізації принципу справедливості.

Також хочеться звернути увагу на те, що відповідно до чинного КК України за вчинення злочину агресії можливе застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Водночас наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки за ст. 437 КК України демонструють відсутність застосування зазначених заходів.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження засвідчує наступне. Із ратифікацією Україною положень Римського статуту практика застосування ст. 437 КК України змінилася у бік обмежувального тлумачення суб'єкта злочину агресії, звуживши коло осіб, які підлягають покаранню, до тих, які мають можливість ефективно контролювати політичні чи військові дії. Передбачені види та розміри покарань у ст. 437 КК України є такими, що не здатні забезпечити реалізацію такого основоположного принципу права як справедливість. Кримінально-правові санкції за ведення агресивної війни мають бути переглянутими. Ратифікація Римського статуту зобов'язує Україну комплексно підійти до вдосконалення кримінальної відповідальності за злочин агресії. Це можливо тоді, коли національна норма буде ураховувати не тільки положення щодо елементів складу злочин агресії, а й щодо видів покарань, які передбачено у згаданому статуті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іліка М.І., Торончук І.Ж., Яремчук В.В. Роль загальних принципів права у покаранні злочину агресії РФ проти України *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1183–1188. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.178. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/180.pdf> (дата звернення: 5.11.2025).
2. Пилипенко В. П. Покарання осіб, винних у вчиненні злочину агресії проти України: проблеми міжнародно-правової юрисдикції. *Право України*. 2024. № 2. С. 86–95. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001479886> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n33> (дата звернення: 5.11.2025).
4. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 5.11.2025).
5. Мазур М. Суб'єкт злочину агресії: досвід Нюрнберзького трибуналу, кампальське визначення та національне тлумачення *Supreme Observer: Портал сучасного права*. 2025. 7 березня. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1101/subiekt-zlochynu-ahresii-dosvid-niurnberzkohto-trybunalu-kampalske-vyznachennia-ta-natsionalne-tlumachennia> (дата звернення: 5.10.2025).
6. Газдайка-Василишин І.Б. Суб'єкт злочину агресії за міжнародним та українським кримінальним правом *Соціально-правові студії (Social & Legal Studios)*. 2024. Т. 7, № 2. С. 171–178. DOI: 10.32518/sals2.2024.171.
7. Васюренко А.О. Аналіз особливостей складу злочину агресії в міжнародному кримінальному праві *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 168–17. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27\(3\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27(3)_43) (дата звернення: 15.11.2025).
8. Юртаєва К.В. Кримінальна відповідальність за злочин агресії за Кримінальним кодексом України: проблемні аспекти регулювання *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 248–252. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/23706> (дата звернення: 17.11.2025).
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 (провадження № 13-15кц22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення: 5.10.2025).
10. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text (дата звернення: 5.11.2025).
11. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України станом на станом на 15.10.2025 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf> (дата звернення: 5.11.2025).
12. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : Статут; Міжнародні суди. 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 14.11.2025).